

אלא גרעינים חלוציים מעטים וקאדרים דלילים של פעילים, ורמתם של מעפילי הספינות האלו היתה אפוא נמוכה מזו של המעפילים בתקופת-השיא, ורישומם של הבאים למחנות קפריסין היה אפוא מועט. יוצאת דופן היתה ספינת-המעפילים "בוניס ולחמים" (וראה להלן, סעיף ד), שהביאה למחנות קפריסין את העליות של התנועות החלוציות בבולגריה.

פרק שביעי

ספינות-המעפילים האחרונות

א. "ל"ת גיבורי כפר-עציון" (Silvia Starita)

ספינה זו, שכינוי-המחתרת שלה היה "הוקנה", הפליגה מפלסטרינה שבאיטליה ב-16 ביאנואר 1948, כשעל סיפונה 274 מעפילים, רובם מרומניה ומהונגריה ומיעוטם מקולין. מפקד הספינה היה יצחק לבדאואר המכונה "יתרו", והאלחוטאי היה יתיאל אדמוני. הספינה הגיעה לחיפה ב-1 בפברואר 1948, היום שבו עמק להיפתח בחיפה נמל חופשי לעלייה. מטעה היה רצוף-תקלות-פרי חוסר-תיאום בין הוכרעות השונות של המוסד לעלייה ב, ובחיפה לא מילאו המעפילים את ההוראה להתנגד להעברת מעפילי הספינה הובאו למחנה 55 המבודד שליד מחנות-הקיץ.

אחרי ההתלטה על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית בתלק. משטחה הופעל לחץ כבד על הסוכנות היהודית לעשות להפסקת ההעפלה. בהתאם להמלצת-הא"מ היו הבריטים אמורים להרשות פתיחת נמל יהודי חופשי בחיפה. כבר ב-1 בפברואר 1948, אך ב-22 ביאנואר 1948 הודיעה בריטניה לוועדת-הביצוע של הא"מ לארץ-ישראל, שעד סיום המאגדאט לא תסכים להגדלה כלשהי במספת-העלייה החודשית. בכך נדחתה, למעשה, המלצת הא"מ, ולא היה אפוא סיכוי לעלייה יהודית רחבה עוד לפני הכרזת מדינת-ישראל. הודעת הבריטים שמה קץ לוויכוח הפנימי בין הנהלת הסוכנות היהודית ובין המוסד לעלייה ב, בדבר המשך ההעפלה, וההעפלה נמשכה עד יום הכרזת המדינה, אלא שצומצמו ממדיה. עד ה-14 במאי 1948 ניסו שמונה ספינות-מעפילים נוספות לנחות בחוף תל-אביב, אך כולן נתפסו וחובאו לחיפה, והמעפילים שעל סיפונן הועברו למחנות-הגידוש בקפריסין. ספינות אלו, שהפליגו מאיטליה או מדרום צרפת, היו קטנות והביאו כ-5,500 מעפילים בסך-הכול. השמות שניתנו לספינות הנציתו את הקרבות המרים שהתנהלו אז בארץ. לפי הוראת המוסד לעלייה ב, ניתנה עדיפות למעפילים צעירים, ובעיקר למגויסים שנשבעו אמונים ל"הגנה" עוד במחנות באירופה. במחנות-העקורים בגרמניה ובאיטליה לא נותרו

ב. "ירושלים הנצורה" (Abruzziana)

כינוי-המחתרת של הספינה היה "הקדוש", ב-3 בפברואר 1948 הפליגה מגאטה שבמרכז איטליה, כשעל סיפונה 670 מעפילים מרומניה, מהונגריה ומפולין, מהם 42 נשים הרות, 39 ילדים וקנים אחדים. מפקד הספינה היה משה דפני המכונה "יפת", ומלוויה היו יהודה צפתי והאלחוטאי דג'יאל סג'דה המכונה "גיל". צוות הספינה מנה 6 מלחים איטלקים. גם מעפילי ספינה זו לא מילאו את ההוראה להתנגד בעת ההעברה לאגירת-הגירוש, שנעשתה ב-12 בפברואר 1948. בדיקות-שבון שלו העיף מפקד הספינה, שראוי היה להקפיד יותר בבחירת המעפילים, במיוחד לאור צורכי הארץ.

ג. "לקוממיות" (Setti Fratelli)

"לקוממיות", שכינוי-המחתרת שלה היה "הזיבלה", הפליגה ב-8 בפברואר 1948 מבאנדול שבדרום צרפת, כשעל סיפונה 699 מעפילים, רובם מאירופה ומיעוטם - כ-180 איש - מצפון אפריקה. בין המעפילים היו כ-280 צעירים שהתגייסו ונשבעו אמונים ל"הגנה" במחנות-העקורים בגרמניה. מפקד הספינה היה אבנר גולדמן (לימים גלעד), ומלוויה היו יעקב בן-ציון המכונה "מלך" והאלחוטאי דויד מילמן, מתנדב מארצות-הברית. כל המלווים הצליחו לרדת בשלום בחיפה.⁴ מעפילי "לקוממיות" הובאו למחנה 63 במחנות-הקיץ.

- 1 ב-3 בדצמבר 1947 פרסם הארץ ידיעה, כי ועדה "אדיהוק" לשאלת ארץ-ישראל הכינה תכנית, שאושרה בעצרת הכללית, שלפיה נדרשה בריטניה לפנות בהקדם האפשרי, ולא יאוחר מ-1 בפברואר 1948, שטח במדינה היהודית - לרבות נמל חיפה ותחומים בעורף - שיהיה בו כדי לאפשר עלייה ניכרת. ראה גם הודעת שר-המשבות ארתור קריץ-ג'ונס מ-12 בדצמבר 1947 בפארלאמנט הבריטי על ביטול המאגדאט הבריטי.
- 2 ועדת-הביצוע, שנחמנתה על-ידי העצרת הכללית והתכנסה לדאשונה בנייר-ירוק ב-9 ביאנואר 1948, היתה מורכבת מנציגי חמש מדינות: צ'כוסלובאקיה, בוליביה, דנמארק, פאנאמה והפיליפינים. עובדיה הראשונים של הוועדה הגיעו לארץ ב-22 בפברואר 1948, אלא שלא זכו לשיתוף-פעולה מצד השלטונות הבריטיים, וב-13 במאי 1948 הוחלט על פירוק הוועדה ועל שיגור "מתווך" (mediator) במקומה. שישה ימים לאחר-מכן נתמנה לתפקיד זה נשיא "הצלב האדום" בשוודיה, הרון פולקה ברגאדוט. ראה: ס' תולדות ההגנה, ג, חלק שני, עמ' 1348-1357.
- 3 ב-30 ביוני 1948 הונח דגל ישראל על נמל חיפה, ח'ק מאו תאריך זה נתקבלו בנמל עולים יהודים ללא סרטיפיקאט.

4 על קורותיה של "ל"ת גיבורי כפר-עציון" ראה תיק הספינה (את"ת, תיק 14/242).
 5 על קורותיה של "ירושלים הנצורה" ראה תיק הספינה (את"ת, תיק 14/234).
 6 על קורותיה של "לקוממיות" ראה תיק הספינה (את"ת, תיק 14/247).

ד. "בונים ולוחמים" (Rondina II)

בארגונה של "בונים ולוחמים", שכינוי-המחתרת שלה היה "דינה", נשאו הפעילים הציוניים המקומיים בבולגריה. הספינה הפליגה מן הגמל היוגוסלבי הקטן באקאר ב-18 בפברואר 1948, כשעל סיפונה 1,002 מפעילים. בין ספינות-המעפילים האחרונות בלטה ספינה זו לטובה, בהביאה ממיטב הנוער הציוני מבולגריה, רובם ככולם חברי תנועות-נוער חלוציות, בוגרי בית-הספר "אורט" בסופיה, אקדמאים — כגון רופאים, מהנדסים ורוקחים — ובעלי-מלאכה וטכנאים. מפקד הספינה היה משה כרמלי, ומלוויה היו שמשון לוציאן המכונה "קין" והאלחוטאי פנחס לורבר (לימים דפני) המכונה "פינקו". הספינה נתפסה ב-28 בפברואר 1948.

מעפילי "בונים ולוחמים", שהובאו למחנות-הקז, הוסיפו נופך שובה-לב להיים במחנות-הקז והפיתו רוח רעננה ביושביהם העייפים. מראם הפיסי הגאו, שירתם, מצעדיהם, ליכדם והתנהגותם הממושמת עוררו התפעלות בקרב הוותיקים, אף שהללו קיבלו בתמהון את הקריאות הקצובות "סטאלין! טיטו! דימטרופ!"

ה. "יחיעם" (Esmeralda)

"יחיעם", שכינוי-המחתרת שלה היה "המושיע", הפליגה מגמל גאטה שבמרכז איטליה ב-9 במארס 1948, כשעל סיפונה 256 מפעילים. ליד מזנוטה-כריסטו קלטה 531 מפעילים נוספים, ובסך-הכול הסיעה אפוא 767 מפעילים, מהם כ-250 מצפון אפריקה. מפקד הספינה היה אלי זוהר המכונה "שמשון", ומלוויה היו היים סגש והאלחוטאית חנה סרני. בין המפעילים, שהיו ברובם בלתי-מאורגנים, היו אחדים שהתגייסו לשו-רות ה"הגנה" במחנות-העקורים, ועתה התמרמרו על שלא קוימה ההבטחה שניתנה להם, כביכול, ל"עלייה ד", כלומר, עלייה ישירה בניידות מזויפים. היחסים בין המפעילים מאירופה ובין המפעילים מצפון אפריקה היו מתחים, ובדין-וחשבון שלו כתב מפקד הספינה, כי התרכב האנושי של מעפילי הספינה גרם צרות במשך כל המסע. לפי התכנית היה על הספינה לגחות בקירבת בתיים, אלא שנתפסה, וב-28 במארס 1948 גורשו מעפיליה לקפריסין.⁸ גם מעפילי "יחיעם" שוכנו במחנות-הקז.

7 מפא"י — 207; "ציונים כלליים" — 226; "השומר הצעיר" — 204; "מכבי הצעיר" — 86; "החלוץ הצעיר" — 174; רביזיוניסטים — 80; בלתי-מפלגתיים — 30 (על-פי דיווח אלחוטאי מן הספינה מיום 26 בפברואר 1948; את"ה, תיק 14/188).
8 על קורותיה של "בונים ולוחמים" ראה תיק הספינה (את"ה, תיק 14/189); ב' קונפיון, עלייה ב' מחופי בולגריה, ירושלים-תל-אביב, הוצאת "אחיאסף", 1965, עמ' 121-122.
9 על קורותיה של "יחיעם" ראה תיק הספינה (את"ה, תיק 14/259).

ו. "טירת-צבי" (Vivara)

היתה זו ספינה בת כ-600 טון, שכינוי-המחתרת שלה היה "היימקה". ב-3 באפריל 1948 הפליגה הספינה מאיטליה, כשעל סיפונה 798 מפעילים. מפקד הספינה היה בצלאל דרורי המכונה "ישקה", ומלוויה היו תמר-שוהם המכונה "אסנת", האלחוטאי יוסף לזרובסקי המכונה "יוסקה" ועוד שני מתנדבים מארצות-הברית. תית זה מסע קשה בים סוער וללא ציוד מתאים לניווט. הספינה נתפסה ב-12 באפריל 1948.¹⁰ מעפילי "טירת-צבי", ובכללם 70 ילדים, הובאו למחנות-החורף.

ז. "משמר-העמק" (San Michele)

זיתה זו ספינה קטנה בת 650 טון, שכינוי-המחתרת שלה היה "מיכל". ב-14 באפריל 1948 הפליגה מגמל לה-סיוטה שבדרום צרפת, כשעל סיפונה 788 מפעילים. מפקד הספינה היה דויד אייזן; כן ליו אותה טדי רוונברג והאלחוטאי בני ברקוביץ. סמוך לקפריסין היה צריך להעביר אליה את 553 מפעילי "נחשון" (וראה להלן, סעיף ח), אך "משמר-העמק" נתפסה בטרם עת. ב-24 באפריל 1948, יום כיבושה של חיפה בידי ה"הגנה" ופינויה על-ידי הבריטים, גורשו מן העיר מעפילי "משמר-העמק". שלושת המלווים הובאו אף הם לקפריסין; טדי רוונברג וזוהר על-ידי הבריטים ונשפט למאסר של חודשיים.¹¹

ראוי לציין, כי ב-21 באפריל 1948 הורה מטה המוסד לעלייה ב' למרכזו באיטליה לצייד את כל הספינות בנשק אוטומאטי לשם התגוננות, אלא שהודאה זו לא יצאה אל הפועל בשל סיום ההעפלה עם קום המדינה.

ח. "נחשון" (Tadorne)

ספינת-המעפילים האחרונה שמעפיליה גורשו לקפריסין היתה "נחשון", שכינוי-המחתרת שלה היה "תמר". גם היא הפליגה ב-14 באפריל 1948 מן הגמל הצרפתי לה-סיוטה, ועל סיפונה 553 מפעילים. מפקד הספינה היה יוסף אלמוג המכונה "אוראנוב", ומלוויה היו מתנדב מדרום-אפריקה ששמו משה והאלחוטאי שלום ברוגשטיין. "נחשון" היתה אחת מספינות-המעפילים הבודדות אשר מלחיה — ארב-עה-עשר במספר — היו-צרפתים. "נחשון" היתה אמורה להעביר את מעפיליה לסיפונה של "משמר-העמק" (וראה לעיל, סעיף ז), אך בסופו של דבר עשתה את דרכה לבדה. הספינה נתפסה ב-26 באפריל 1948, ומעפיליה גילו התנגדות נואשת בעת ההעברה לאגייט-הגירוש.¹² מעפילי "נחשון" שוכנו במחנות-החורף.

10 על קורותיה של "טירת-צבי" ראה תיק הספינה (את"ה, תיק 14/229).
11 על קורותיה של "משמר-העמק" ראה תיק הספינה (את"ה, תיק 14/258).
12 על קורותיה של "נחשון" ראה תיק הספינה (את"ה, תיק 14/263).

ההעפלה והגירושים לקפריסין אחרי מלחמת-העולם השנייה

בכך תמה פרשת הספינות שמעפיליהן גורשו למחנות קפריסין, והסתיימו עלילות-ההעפלה. שתי הספינות האחרונות, "לגצחון" ו"מדינת ישראל", שיצאו ב-7 במאי 1948 מברידג'ווי שבאיטליה כספינות-מעפילים, נתקבלו בארץ בי-17 במאי כספינות-עולים. ב-15 במאי 1948, יום הכרות-המדינה, כאשר שתי הספינות עדיין היו בלב ים, גשלה אליהן מברק זה, שנקרא לפני המעפילים:

אתם אחרונים להעפלה וראשונים לעלייה חופשית. ידינו פרושת לקבלתכם בחוף המולדת כאזרחים חופשיים במדינתנו הלוזמת והמשוחררת. ברוכים הבאים.¹³

21143

C.2

דוד שערי

גירוש קפריסין

1946-1949

ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים

הספריה הציונית
על-יד ההסתדרות הציונית העולמית
ירושלים תשמ"א

המכון לחקר הציונות על שם חיים וייצמן הוקם בשנת
תשכ"ג על-ידי אוניברסיטת תל-אביב ביוזמתה ובסיועה
של הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית, במגמה לקדם
את המחקר וההוראה של הדעיון הציוני ושל תולדות
התנועה הציונית וארץ-ישראל בזמן החדש.